

MONITORING OF HUMAN RIGHTS IN THE AREA OF MENTAL HEALTH: EUROPEAN AND NATIONAL DIMENSIONS

МОНІТОРИНГ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Yulia Paskevka

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

Abstract. In the article the necessity of compliance of the Ukrainian legislation to the European standards of observance and protection of human rights in the field of mental health was noted, and the human rights monitoring tools were provided.

Keywords: *human rights, mental health, monitoring, quality of service.*

У статті зауважено на необхідності відповідності українського законодавства європейським стандартам дотримання та захисту прав людини у сфері психічного здоров'я, надано інструментарій моніторингу прав людини.

Ключові слова: *права людини, психічне здоров'я, моніторинг, якість надання послуги.*

Вступ. Реформування системи охорони здоров'я - це багатогранний процес, до якого мають бути залучені Міністерство охорони здоров'я України як лідер процесу, а також інші інституції. І лише співпраця та координація всіх зацікавлених сторін можуть сприяти тому, щоб в Україні відбулися якісні реформи.

На сьогодні для українського суспільства важливим є імплементація Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період 2030 року. Створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка заснована на принципах доступності, повноти та комплексності, міждисциплінарного підходу, координації та безперервності послуг, рівності та поваги до прав і свобод людини, і яка забезпечує покращення якості життя людини.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я - це стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти [3].

Основними компонентами проблеми у сфері охорони психічного здоров'я в Україні є:

- слабка обізнаність щодо психічного здоров'я у суспільстві, що призводить до стигматизації та несвоєчасного звернення по професійну допомогу;
- недосконалість національного законодавства у сфері психічного здоров'я та порушення прав людей з проблемами психічного здоров'я;
- відсутність системи профілактики психічних розладів, що базується на фактичних даних, та ефективної популяризації психічного здоров'я;
- недосконалість регулювання діяльності у сфері охорони психічного здоров'я;
- низький рівень кадрового забезпечення психологами, психотерапевтами, соціальними працівниками та іншим персоналом, який залучається до надання допомоги у сфері психічного здоров'я, недостатність системи формування та підтримки професійних компетентностей серед фахівців у сфері психічного здоров'я та інших суміжних професій;
- відсутність системного впровадження галузевих та міжгалузевих стандартів у сфері охорони психічного здоров'я та контролю якості допомоги у зазначеній сфері;
- надмірна зосередженість допомоги у сфері психічного здоров'я у спеціалізованих закладах охорони здоров'я та інтернатних закладах системи соціального захисту; низька доступність психологічної та психотерапевтичної допомоги; дефіцит служб, які б базувалися на рівні територіальних громад, реабілітаційних і соціальних послуг; відсутність систем підтриманого працевлаштування та зайнятості, підтриманого проживання; відсутність ефективної системи підтримки сімей осіб, що доглядають за особами з психічними захворюваннями, а також недостатній розвиток кризової психологічної допомоги та програм раннього втручання на рівні територіальних громад;
- обмежене використання сучасних технологій, методів та процедур оцінки у сфері психічного здоров'я та надання допомоги особам з проблемами психічного здоров'я під час надання первинної медичної допомоги;
- недостатня диференційованість надання допомоги у сфері охорони психічного здоров'я з урахуванням чутливості до потреб різних груп суспільства та обмежена участь і залучення осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями та членів їх сімей до планування допомоги, її реалізації та оцінки;
- відсутність ефективного адміністрування та моніторингу у сфері охорони психічного здоров'я, недостатня координація між різними державними органами у наданні допомоги особам з проблемами психічного здоров'я [3].

Мета. У цьому контексті актуальною метою нашої статті постає висвітлення саме проблеми дотримання міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав людини, приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних правових актів, а також імплементація дієвого інструментарію з моніторингу прав людини у сфері психічного здоров'я.

Основний зміст. Захист прав психічно хворих осіб, побудова діяльного механізму щодо дійсної реалізації прав цієї найбільш незахищеної

категорії українських громадян є завданням не тільки правовим, але й ціннісним і соціально-психологічним. Для України особливо гостро стоїть питання не нормативно – правової бази в питанні дотримання та захисту прав особи, що страждає психічними розладами, а в забезпеченні дієвого механізму дотримання та захисту прав людини, що має психіатричний діагноз відповідно до міжнародних стандартів.

За підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожна четверта людина у світі зіткнеться з психічним розладом впродовж життя. Дослідження Міжнародного медичного корпусу показують, що в Україні до 75% людей з поширеними психічними розладами не мають доступу до допомоги. Це відбувається через сором, страх, відсутність довіри до системи охорони здоров'я, брак інформації та обізнаності, високу вартість лікування, велику географічну відстань. Саме тому зробити систему охорони психічного здоров'я доступною для українців - першочергове завдання, забезпечуючи в такий спосіб реалізації їх прав.

Зазначене зумовлює високий рівень інституціоналізації і відповідно - сегрегації та стигматизації осіб, що мають психічні розлади. До осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями, які перебувають у конфлікті із законом, переважно застосовується система покарання, а не реабілітації та ресоціалізації. Недостатня увага приділяється профілактиці, психосоціальним методам, організації охорони психічного здоров'я на рівні первинної медичної допомоги, наданні психотерапевтичної допомоги, реабілітаційним заходам, а також службам охорони психічного здоров'я, які функціонують у територіальних громадах, недостатньо розвинуті амбулаторне раннє втручання на рівні територіальних громад та практика домашнього супроводу.

Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» [1], правові і організаційні принципи забезпечення громадян психіатричною допомогою, виходячи з пріоритету прав і свобод людини і громадянина, встановлює обов'язки органів виконавчої влади і органів місцевої самоврядності по організації надання психіатричної допомоги і правового і соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, регламентує права і обов'язки фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги.

В рамках реалізації проекту WHO Regional Office for Europe project on «WHO Project on adults with mental disabilities living in institutions in the European region: Phase 3 - From Quality Assessment to Quality Improvement» нами було здійснено моніторинг прав людини у сфері психічного здоров'я та проведено курс тренінгового навчання у Чернівецькій обласній клінічній психіатричній лікарні та Жмеринському психоневрологічному інтернаті у період грудень 2018-жовтень 2019 роки.

Моніторинг прав людини у сфері психічного здоров'я відбувався відповідно до набору інструментів та правил Всесвітньої організації охорони здоров'я:

Стандарт 1. Право на достатній життєвий рівень (стаття 28 Організації Об'єднаних Націй Конвенція про права інвалідів (КПІ))

Стандарт 2. Право на досягнення стандарту найвищого рівня фізичного і психічного здоров'я (стаття 25 Конвенції про права інвалідів)

Стандарт 3. Право на юридичну підтримку, особисту свободу та недоторканність (статті 12 і 14 Конвенції про права інвалідів)

Стандарт 4. Свобода від катувань та жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання та експлуатації, насильства та жорстокого поводження (статті 15 і 16 КПП)

Стандарт 5. Право на незалежне життя та співробітництво в суспільстві (стаття 19 з КПП) [2].

Практична значущість. З огляду на отримані результати оцінки якості установ, які надають довгострокову допомогу дорослим з психосоціальною та інтелектуальною недостатністю, найважливішим вбачається подальше створення потенціалу впровадження доступних інструментів з розробки та налагодження системи управління якістю QualityRights та імплементацію таких компонентів:

1. Розвиток потенціалу у нових інструментах навчання та нагляду WHO QualityRights

2. Впровадження стандартів якості на об'єктах

3. Оцінка процесу та вплив поліпшення якості

4. Стратегічне повідомлення механізмів підвищення якості на місцевому, національному та регіональному рівнях

Висновок. Вбачаємо за необхідне у подальшому посилення потенціалу керівників спрямовувати реформи у сфері охорони психічного здоров'я, розробляти і втілювати науково обґрунтовану політику, покращувати міжсекторальну співпрацю, розбудовувати соціально-психологічний супровід. Впевнені, що спільні зусилля щодо розвитку охорони психічного здоров'я в Україні сприятимуть здійсненню ефективної політики, а результати і рекомендації безумовно будуть впроваджуватися для удосконалення та поглиблення подальшої роботи у сфері покращення якості надання послуг щодо психічного здоров'я.

Список джерел:

Закон України «Про психіатричну допомогу»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

Конвенція про права осіб з інвалідністю
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

Про схвалення концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року/ Розпорядження КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1018-р . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80>